ise *ed-Du'afâ'* adlı eserinde zikretmiştir (*es-Sikât*, I, 13). Onun bu eserinde yer alan bütün râvilerin sika olması gerekirken birçoğu hakkında, "Rivayetinde hata ederdi"; "Vehme kapılırdı"; "Tedlîs yapardı" gibi cerh nitelikli kusurlara da işaret edilmiş olması, müellifin sika saydığı kimselerde belli bir orana kadar bu tür kusurların bulunabileceğini kabul etmesiyle açıklanmaktadır. Ona göre sika râvi doğruları yanlışlarından çok olan kimsedir. *es-Sikât*'ta mevcut bazı râvilerin bir yönüyle sika, bir başka yönüyle zayıf olarak gösterilmesi (müştebeh) hususuna açıklık getirilmiş, böyle râvilerin *Kitâbü'd-Du'afâ' bi'l-'ilel*'inde ayrıca zikredileceği belirtilmiştir (*a.g.e.*, VI, 27; IX, 1). Bu husus müellifin bir çelişkisi veya gafleti ya da iki farklı ictihadı olarak değerlendirilmiştir.

Eserde kendi bid'atına davet etmeyen bid'at ehli birçok râvi de yer almakta (*a.g.e.*, VI, 140), müellif bu râvileri yeri geldiğinde savunmaktadır. İbn Hibbân, cerhedildiği bilinmeyen ve rivayetleri sadece tanınmış bir kişi tarafından nakledilen 100'e yakın râviyi de eserine almış, onların cerhedildiği ortaya çıkıncaya kadar âdil sayılmaları gerektiğini söylemiştir. Bu durumda başkalarının "mechûlü'l-ayn, mestûr, mechûlü'l-hâl" dediği birçok râvi ona göre sikadır. Eserde yer alan, sika olduklarını sadece kendisinin belirttiği iddia edilen râvilerin çoğu bu gruptandır. Meselâ Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiğini söylediği Eyyûb el-Ensârî adlı râviden söz ederken (*a.g.e.*, VI, 60) onu tanımadığını, babasını bilmediğini, hakkında herhangi bir cerh yapılmadığını belirtmiş, daha sonra zabt ve itkān sahibi olarak bilinen tek râvisi Mehdî b. Meymûn'un ondan münker olmayan bir hadis rivayet ettiğini hatırlatmış ve bu yolla Eyyûb'dan meçhûliyet halinin kalktığına hükmederek onu eserine almıştır. *es-Sikât*'ta güvenilirlikleri sorgulanmak amacıyla yer verilen râviler de vardır. Nitekim müellif, Mukanni' adlı râviden rivayeti bulunan Feza' adlı Kādisiye Savaşı gazisi bir râviyi değerlendirirken onu da sahâbî olduğu söylenen şeyhini de tanımadığını, onları rivayetlerine güvendiği için değil tanıtmak maksadıyla eserinde zikrettiğini belirtmektedir (*a.g.e.*, VII, 326).

İbn Hibbân, *es-Sikât*'ta meçhul râvilere yer verdiği ve bazı konularda hataya düştüğü iddiasıyla Nâsırüddin el-Elbânî tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Elbânî, *es-Sikât*'ta yer almaması gereken 100 kadar râvi hakkında *Teysîru intifâ'i'l-hillân bi-Sikâti İbn Hibbân* adlı bir eser üzerinde çalıştığını belirtmiş (*Sahîhu Mevâridi'z-zam'ân*, I, 18), eserde var olduğunu ileri sürdüğü diğer hataları müellifin aceleciliğine, geriye dönüp yazdıklarını tashih etmemesine veya ömrünün buna yetmemesine bağlamıştır (*a.g.e.*, I, 51). Ancak Elbânî'nin bir kısım iddialarında haklı olmadığı, eleştirilerinde *es-Sikât*'ın aslını kullanmak yerine başka müellifler tarafından yapılan eksik ve yanlış alıntılara güvendiği için hataya düştüğü belirtilmiştir. Heysemî'nin, *es-Sikât*'ı *Tertîbü Sikâti İbn Hibbân* adıyla alfabetik olarak sıraladığı kaydedilmektedir.

Birçok yazma nüshası bulunan *es-Sikât*, Muhammed Abdülmuîd Han yönetiminde Muhammed Abdürreşîd tarafından neşredilmiştir (I-IX, Haydarâbâd 1393-1403/1973-1983). Bir heyet, eserdeki isim ve madde başlıklarını *İtmâmü'l-in'âm bi-tertîbi mâ verede fî Kitâbi's-Sikât li'bni Hibbân mine'l-esmâ'i ve'l-a'lâm* adıyla sıralamış (Bombay 1408/1987), Hüseyin İbrâhim Zehrân da esere *Câmi'u fehârisi's-Sikât* adlı bir dizin hazırlamıştır (Beyrut 1408). *es-Sikât*'ın sîret ve halifeler bölümü *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbârü'l-hulefâ'* (nşr. Hâfız Aziz Bey el-Kādirî, Beyrut 1407/1987; I-II, Beyrut 1417/1997), sadece sîret kısmı *es-Sîretü'n-nebeviyye* (nşr. Abdüsselâm b. Muhammed Allûş, Beyrut 1420/2000), sahâbe tabakasıyla ilgili bölümü *Târîhu's-sahâbe ellezîne ruviye 'anhümü'l-ahbâr* (nşr. Bûrân ed-Dannâvî, Beyrut 1408/1988) adıyla yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hibbân, *es-Sikât* (nşr. Muhammed Abdürreşîd), Haydarâbâd 1393-1403/1973-83, I, 11-13; VI, 27, 60, 140; VII, 326; VIII, 2; IX, 1; a.mlf., *el-Mecrûhîn*, neşredenin girişi, s. y-m; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, II, 316; III, 581; Heysemî, *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idi İbn Hibbân* (nşr. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî), Dımaşk 1411/1990, neşredenin girişi, I, 27-29, 37-39; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, I, 13-14; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 304; Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Medine 1379/1959, s. 53-54; Sezgin, *GAS*, I, 190; M. Abdullah Ebû Suaylîk, *Muhammed b. Hibbân el-Büstî*, Dımaşk 1415/1995, s. 53-55; Mahmûd Saîd Memdûh, *et-Ta'rîf bi-evhâmi men kasseme's-sünen ilâ sahîh ve za'îf*, Dübey 1421/2000, I, 387-439; M. Nâsırüddin el-Elbânî, *er-Ravzü'd-dânî fi'l-fevâ'idi'l-hadîsiyye* (haz. İsâm Mûsâ Hâdî), Amman 1422, s. 17-24, 56, 66, 67, 91, 108, 118, 165, 171; a.mlf., *Sahîhu Mevâridi'z-zam'ân*, Riyad 1422/2002, I, 11-57; Mehmet Ali Sönmez, *İbn Hibbân ve Cerh-Ta'dîl Metodu*, İstanbul, ts. (Umran Yayınları), s. 29-33.

MEHMET ALİ SÖNMEZ

SİKÂYE
(السقاية)

Mekke'de zemzemle ve su işleriyle ilgili görev.

Sözlükte "sulamak, su kabı, sulama yeri, suculuk" gibi anlamlara gelen **sikâye**, terim olarak "Mekkeliler'in ve hac günlerinde Kâbe'yi ziyaret için gelenlerin su ihtiyaçlarının karşılanması görevi" demektir. Kelime Kur'ân-ı Kerîm'de bir âyette "su kabı" mânasında (Yûsuf 12/70), diğer bir âyette ise terim anlamıyla (et-Tevbe 9/19) geçmektedir.

Hz. İbrâhim'den beri Kâbe'yi ziyaret için Mekke'ye gelenler Allah'ın misafiri kabul edilmiştir. Önceleri şehrin ve Kâbe'yi ziyaret edenlerin su ihtiyacı halktan toplanan yardımlarla karşılanıyordu. Daha sonra sikâye görevini bunu bir itibar ve şeref vesilesi olarak gören zenginlerle Mekke ve Kâbe'nin yönetiminde etkin olan kabile reisleri üstlenmiş, bu görevi Hz. Peygamber'in dördüncü kuşaktan dedesi Kusay b. Kilâb kurumsallaştırmıştır. Kusay, Mekke'de oturanları "Allah'ın komşuları", hac için gelenleri "Allah'ın misafirleri" ve "evinin ziyaretçileri" diye tanımlamış, onlar için hac günleri yiyecek ve içecek hazırlanmasını teklif etmiştir (İbn Sa'd, I, 60). Mekkeliler onun bu teklifini kabul edince bu iş için her yıl para ve mal toplanarak bir bütçe oluşturulması gelenek olmuştur. Bu bütçenin bir kısmı sikâye için harcanırken önemli bir kısmı rifâde hizmetine tahsis edilmiştir (bk. **RİFÂDE**).

Mekke halkının ve misafirlerin su ihtiyacını karşılamak için kuyular kazdıran Kusay, Kâbe'nin etrafına koydurduğu deriden yapılmış havuzlara su doldurtarak sikâye hizmetini başlattı. Bazan hacılara süt de ikram ediliyordu. Kusay yaşlanınca sikâye görevini oğlu Abdüddâr'a vasiyet etti ve ölümünden sonra bu hizmet onun tarafından sürdürüldü. Ezrakī, Kusayy'ın sikâye ile birlikte bazı görevleri diğer oğlu Abdümenâf'a verdiğini ileri sürerse de (*Ahbâru Mekke*, I, 110) bu bilgi diğer kaynaklar tarafından teyit edilmemektedir. Abdüddâr'ın görevi devralmasının ardından Abdümenâf'ın oğulları Hâşim, Muttalib, Nevfel ve Abdüşems sayı ve itibar bakımından daha üstün olduklarını, hac ve Kâbe ile ilgili bu görevlerin kendilerine verilmesi gerektiğini belirterek onlara karşı mücadeleye giriştiler. Araya giren kişiler,

sidâne ve livâ görevleriyle Dârünnedve yöneticiliğinin Abdüddâroğulları'nda kalmasını, sikāyenin de aralarında bulunduğu bazı görevlerin ise Abdümenâfoğulları'na verilmesini teklif ederek iki tarafı yatıştırdılar. Hz. Peygamber'in büyük dedesi Hâşim bu teklifin kabulünden sonra sikāye görevini üstlendi. Hacıların ve Kureyş kabilesinin su ihtiyacını gidermek amacıyla Mekke'de Bezr ve Sicille adlı iki büyük kuyu kazdırdı. Sikāye ve rifâde görevleri için harcanan paranın dörtte birini kendi bütçesinden karşılayan Hâşim'in ölümünden sonra bu görev önce küçük kardeşi Muttalib'e, ardından oğlu ve Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'e intikal etti. Zemzem Kuyusu'nu yeniden ortaya çıkararak Mekkeliler'e ve Kâbe'yi ziyaret edenlere tahsis eden, sikāye ve rifâde görevlerine bu kuyunun işlerini de ilâve eden Abdülmuttalib'in toplumdaki şeref ve itibarı daha da arttı; sikāye hizmetinin alanının genişlemesi Hâşimoğulları için bir övünç kaynağı oldu (İbn Hişâm, I, 169; Fâkihî, II, 19). Abdülmuttalib'den sonra sikāye görevi oğlu Ebû Tâlib'e geçti. Sikāye görevinin Abbas'a, rifâde görevinin ise Ebû Tâlib'e geçtiği şeklindeki rivayet (Ezrakī, I, 112) doğru değildir. İslâmiyet'in ilk yıllarında da sikāye ve rifâde hizmetlerini yürüten Ebû Tâlib malî durumu bozulunca kardeşi Abbas'tan önce 10.000, ertesi yıl 15.000 (veya 14.000) dirhem borç almak zorunda kaldı. Üçüncü yıl borcunu ödeyemeyince bu görevleri Abbas'a devretti (Belâzürî, I, 64; İbn Kesîr, II, 230). Tâif'teki bağlarından ve burada bağcılık yapanlardan borç olarak aldığı üzümleri zemzemin içerisine karıştırıp hacılara tatlandırılmış su ikram eden Abbas'ın 8 (630) yılında Mekke'nin fethinden kısa bir süre önce Medine'ye hicret etmesine kadar Mekke'de kalmasıyla bu görevi arasında bir bağlantı kurulmaktadır. Hatta sikāye ve rifâde görevlerinin elinden alınacağı endişesiyle müslüman olduğunu açığa vurmadığı ve bu görevinden dolayı Hz. Peygamber'in onun hicret etmesine izin vermediği ileri sürülmektedir (İbn Sa'd, IV, 11-12).

Mekke'nin fethi sırasında Abbas ve Hz. Ali sikāye ve hicâbe görevlerinin kendilerine verilmesini isteyince Hz. Peygamber sikāye görevini Abbas'a verdi (Ezrakī, I, 114). Resûl-i Ekrem bu esnada yaptığı konuşmada, "Kâbe'nin hizmeti ve hacılara su temini dışında geçmişe ait bütün övünç vesileleri, kan ve mal davaları şu iki ayağımın altındadır" diyerek (*Müsned*, II, 36, 103) Câhiliye devrinde övünç sebebi olan Kâbe ve Mescid-i Harâm'la ilgili diğer görevlere son vermiştir. Sikāyenin ve Mescid-i Harâm'ı imar etmenin Allah'a ve âhiret gününe iman ve Allah yolunda cihada denk olmadığını vurgulayan âyet (et-Tevbe 9/19) gerek Câhiliye devrinde gerekse İslâm'ın ilk döneminde bu görevleri yürütmenin iftihar vesilesi olduğunu ve birçok amelden üstün görüldüğünü ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber, Vedâ haccında devesinin üzerinde iken zemzemden bir miktar getirilmesini istemiş ve içtikten sonra, "Sünnet olarak algılanmayacağını bilseydim ben de sizinle birlikte buradan su çekerdim" buyurmuştur (*a.g.e.*, I, 76, 372; Müslim, "Hac", 147). Sikāye görevini Benî Hâşim'de bırakan Resûl-i Ekrem bu sözleriyle onlardan bu göreve sahip çıkmalarını istemiş ve zemzemden su çekmenin hac menâsikine dahil olmadığını göstermeyi amaçlamıştır (İbn Sa'd, IV, 18; İbn Kesîr, V, 164). Bu sırada sikāye görevlisinin hazırladığı şerbetten de (nebîz) içmiş (Fâkihî, I, 287), daha sonra sikāye görevlisinin elinden zemzem ve şerbet içmek âdet olmuştur (*a.g.e.*, II, 59-60).

Sikāye hizmeti Abbas'tan sonra oğlu Abdullah'a geçti ve ardından onun soyundan gelenler tarafından yerine getirildi. Emevîler, Hâşimoğulları'na hiçbir idarî görev vermedikleri halde bu hizmetin onlarda kalmasına müsaade ettiler (Belâzürî, IX, 77; İbn Abdürabbih, V, 349). Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye, Abdullah b. Abbas'a başvurarak sikāye hizmetinde hak talebinde bulundu. İbn Abbas, sikāyenin Câhiliye devrinde ve Hz. Peygamber dönemindeki uygulamalarını anlatarak kendilerinde kalması gerektiğine onu ikna etti (Ezrakī, I, 114-115). Sikāye hizmetini üstlenenler Mescid-i Harâm'da yapılan değişiklik ve düzenlemelerde söz sahibiydiler. Onların görüşü alınmadan düzenlemeler yapılması ihtilâflara sebep oluyordu (*a.g.e.*, II, 59-60; Fâkihî, II, 72). Halife Mansûr sikāye görevine âzatlılarından Ebû Rezîn'i vekil olarak tayin etmişti (İbn Kesîr, II, 230). Eyüp Sabri Paşa, Mekke dışında ikamet eden Benî Abbas'ın sikāye hizmetine Zübeyrîler'i vekil ettiğini, hatta onların hilâfet makamından aldıkları beratla bir süre bu görevi üstlendiklerini zikrettikten sonra özellikle Abbâsîler döneminden itibaren Mescid-i Harâm'ın çeşitli yerlerinde sikāye görevlisinin denetiminde çok sayıda görevlinin bu hizmeti yürüttüğünü kaydeder (*Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 977). Bu ifadeden başlangıçta tek bir kişi tarafından üstlenilen sikāye hizmetinin bir kamu görevi haline getirildiği anlaşılmaktadır.

Mekke'nin fethinden sonra sikāye görevi sadece zemzemle ilgili hale geldi ve bunu üstlenen görevli için Zemzem Kuyusu'nun yakınında özel bir yer inşa edildi. Sikāyetü'l-Abbâs adıyla bilinen, içerisinde sikāye hizmetiyle ilgili çeşitli malzeme ve eşyanın saklandığı yapının üzerine Emevîler zamanında sikāye görevlisi Süleyman b. Ali el-Abbâsî tarafından bir kubbe yaptırıldı. Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh'tan itibaren birçok defa yenilenen Kubbetü's-sikāye'de bazı önemli günlerde Makām-ı İbrâhim'de teşhir edilen Zeyd b. Sâbit mushafı ile diğer mushaf ve kitapların muhafaza edildiği bir dolap bulunmaktaydı. Mescid-i Harâm'la ilgili bazı malzemeler ve kaybolan eşyalar burada koruma altına alınırdı. Osmanlılar döneminde birkaç defa tamir ettirilen ve benzer amaçlarla kullanılan Kubbetü's-sikāye, Suudi Arabistan Devleti tarafından yapılan Mescid-i Harâm ile ilgili düzenlemeler bağlamında zemzem yer altına alınırken ortadan kaldırıldı.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 76, 372; II, 36, 103; İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Kahire 1987, I, 143, 163, 169; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt* (nşr. M. Abdülkādir Atâ), Beyrut 1410/1990, I, 58, 60, 63-64, 67, 104; IV, 11-12, 18; Ezrakī, *Aḫbâru Mekke* (Melhas), I, 110, 112-115; II, 55, 58-60, 215; Fâkihî, *Aḫbâru Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş), Mekke 1407/1986-87, I, 287; II, 19, 23, 51-52, 56-60, 65, 70-72, 83-86; V, 176, 183; Fesevî, *el-Maʿrife ve't-târîḫ*, I, 68; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), I, 64; IV, 9, 21-24; IX, 77; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, X, 94-96; İbn Abdürabbih, *el-ʿİḳdü'l-ferîd* (nşr. Abdülmecîd et-Terhînî – Müfîd M. Kumeyha), Beyrut 1407/1987, V, 349; İbn Battûta, *Tuḥfetü'n-nüẓẓâr*, I, 159; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ali Abdüsâtir v.dğr.), Kahire 1408/1988, II, 230, 343; V, 164; Takıyyüddin el-Fâsî, *Şifâ'ü'l-ġarâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, I, 416, 538; II, 138; Ali b. Tâceddin es-Sincârî, *Menâʾiḥu'l-kerem fî aḫbâri Mekke ve'l-Beyt ve vülâti'l-Ḥarem* (nşr. Cemîl Abdullah M. el-Mısrî v.dğr.), Mekke 1419/1998, I, 410, 413; II, 404-405; III, 50, 489, 542; V, 263; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 310, 977, 986; Hüseyin Abdullah Bâselâme, *Târîḫu ʿimâreti'l-Mescidi'l-Ḥarâm*, Cidde 1400/1980, s. 193-198; W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de* (trc. Rami Ayas – Azmi Yüksel), Ankara 1986, s. 26; M. Habîb el-Hîle, *et-Târîḫ ve'l-müʾerriḫûn bi-Mekke*, Mekke 1994, s. 326; Mustafa S. Küçükaşçı, *Cahiliye'den Emevîler'in Sonuna Kadar Haremeyn*, İstanbul 2003, s. 121-122; G. R. Hawting, "The Sacred Offices of Mecca from Jahiliyya to Islam", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XIII, Jerusalem 1990, s. 64.

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞÇI